

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2764>

Number: 33 , p. 261-278, Spring I 2015

MATBUAT VE İSTİHBARAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN İSTİHBARAT ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*A STUDY ON INTELLIGENCE AFFAIRS OF GENERAL DIRECTORATE
OF PRESS-PUBLICATION AND INTELLIGENCE SERVICES*

Yrd. Doç. Dr. Hikmet Zeki KAPCI

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

İstihbarat faaliyetleri bütün devletler için önemlidir. İstihbaratın temeli ise bilgi edinme ihtiyacıdır. Bilgi ise insanoğlunun bulduğu en güçlü silahtır. Bu silahı kullanmayı başaranlar dünyaya hakim olurlar. Tarih boyunca Türkler farklı şekillerde istihbarat faaliyetinde bulunmuştur. Hunlar, Gök Türkler, Topalar ve Uygurlarda devlet görevlileriyle gerçekleştirilen casusluk faaliyetlerine rastlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde kurulan Yıldız İstihbarat Teşkilatı ve İttihat ve Terakki döneminde kurulan Teşkilat-ı Mahsusa istihbarat alanında önemli görevler üstlenmişlerdir. Milli Mücadele döneminde de farklı örgütlerle istihbarat toplanmıştır. Milli Mücadele döneminde Karakol Cemiyeti, Zabitan, Yavuz, Moltke, Hamza, Mücahit, Muharip, Felah, Mim Mim ve "P" Teşkilatı isimli gruplar istihbarat faaliyetleri yapmıştır. Bunlardan birisi olan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olarak çalışmıştır. Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Roma, Zürih, Berlin, Paris ve Moskova'da şubeler açmıştır. Bu şubelerdeki ajanlar buldukları ülkenin medyasında çıkan haberleri takip etmişlerdir. Bunlar, Matin, Echo de Paris, Le Petit Parisien, Le Temps, The Morning Post ve The Observer gazetelerinin yanı sıra İstefani Ajansı ile Berlin telsizi ve Bordo telsizinden verilen bilgi ve haberleri toplamıştır. Daha sonra bu haberler tercüme edilerek Ankara'ya gönderilmiştir. Böylece Ankara hükümeti müttefiklerin hareketlerini yakından izlediği gibi Rusya, Almanya ve İslam alemini de takip etme imkanına kavuşmuştur. Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Ankara'nın dünyayı takip eden gözleri ve kulakları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, Yıldız İstihbarat Teşkilatı, Teşkilat-ı Mahsusa, İstiklal Savaşı, Ajan

Abstract

Intelligence activities are important for all states in the world. It is required because of the need to obtain information of intelligence for national safety. Knowledge is the most powerful weapon that has been discovered by human beings. Those people who manage to use this weapon, are always be able to dominate the whole world. Turks were involved in intelligence activities in various ways throughout the history. For instance; Huns, Gökturks, Topas and Uighurs were encountered in the espionage activities conducted by state officials. Star Intelligence Agency which was established by Abdulhamid II, in his era and The Special Organization which was established during

the Union and Progress Era took very important task in the intelligence field. Within this frame, some required information for national safety was also collected during the Turkish Independence War against invaders by means of different secret organizations. Such as; Karakol Cemiyeti, Zabitan, Yavuz, Moltke, Hamza, Mucahit, Muharip, Felah, Mim Mim and "P" Organization fulfilled various intelligence activities during the Turkish Independence War. General Directorate of Press-Publication and Intelligence Services is one of them and worked depended on the Turkish Grand National Assembly. General Directorate of Press-Publication and Intelligence Services opened offices in Rome, Zurich, Berlin, Paris and Moscow then. Agents in these offices followed the news in the media of the related countries. They collected required secret information and news from *Matin*, *Echo de Paris*, *Le Petit Parisien*, *Le Temps*, *The Morning Post* and *The Observer* newspapers as well as the information obtained from *Stephan Agency*, *Berlin* and *Bordeaux* transceivers. The news obtained was translated into Turkish and sent to Ankara immediately. Thus, Ankara government had the possibility to follow the movements of the Allies closely as well as taking the opportunity to follow official and public events in Russia, Germany and the Islamic world. General Directorate of Press-Publication and Intelligence Services was the eyes and ears of Ankara that follow the whole world at that time.

Key Words: Intelligence Services, Star Intelligence Agency, Special Organization, The Turkish Independence War, Agent

GİRİŞ

Dünyada insanoğlu var oldu olalı keşfedilmiş ve kıyamete kadar da keşfedilebilecek en güçlü silah "bilgi" silahıdır. Bilgiyi elinde tutan, geliştiren ve en uygun şekilde kullanmayı başaranlar gücü ve hâkimiyeti de ellerinde bulundurlar. Bu noktadan olmak üzere istihbarat bilgi edinme ihtiyacının bir sonucu olduğu gibi casusluk da bunun zorunlu neticesi olmuştur. İstihbarat, devlet ve toplumlar için hem iç güvenlik hem de dış güvenlik noktasında önem arz eden bir unsurdur. Aynı zamanda sosyal, siyasi ve iktisadi açıdan da gerekliliği inkâr edilemez. Tarih boyunca devletler bu ihtiyacı hissetmişler ve çeşitli şekillerde giderme yolunu tutmuşlardır.

İstihbaratın önceleri ticari bir faaliyet olarak başladığını ve sonradan meslek haline geldiğini vurgulayan uzmanlar av peşinde iz sürmenin zamanla düşman peşinde iz sürmeye dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Hatta Hz. Nuh'un güvercin yollayarak suların çekilip çekilmediğine dair bilgi toplamasını modern istihbarata örnek olarak dile getirmektedirler. Hz. Musa'nın bir devlet adamı ve komutan olarak halkını yerleştirmek istediği Filistin'e dair sorduğu sorular stratejik istihbarat olarak ele alınmaktadır. Eski Ahit'te Hz. Musa yer bulmaları için Filistin'e gönderdiği adamlarına "*Gidin görün ülkenin nasıl bir yer olduğunu, orada yaşayan insanların güçlü mü, çok mu olduklarını. Gidin görün yaşadıkları ülke zor mu kolay mı? Şehirlerin savunması zayıf mı, yoksa iyi tahkim edilmiş mi? Toprak çorak mı, verimli mi? Ağaç var mı, yok mu?*" diyerek yönelttiği sorularla ülkenin sivil ve askeri coğrafyası, halkın durumu ve ekonomik yapısı ile ilgili bilgileri istemiştir.¹

Yine İncil'de de istihbarata dair ayetler vardır. Hz. Yusuf'un Filistin'den Mısır'a yiyecek temin etmek için gelen kardeşini casuslukla suçlaması, Hz. Musa'nın ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Hz. Harun'un Filistin'e casus yollaması bu konuda verilebilecek örneklerdendir.² Yine, Katolik mezhebinde var olan günah çıkarma ritüelini de bir nevi haber alma, istihbarat toplama olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle Orta Çağın hâkim gücü olan Katolik

¹ Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, Kripto, Ankara 2008, s.41

² Özdağ 2008, 42

kilisesinin bu sayede hükümlerini devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Daha sonraki dönemlerde misyonerlerin de bir çeşit istihbarat faaliyeti içinde olduğu bilinmektedir.

Hz. Muhammed'in de çeşitli vesilelerle istihbaratı kullandığı görülmektedir. Mesela, Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke'nin fethi, Huneyn ve Tebük savaşlarında ordu hareket etmezden evvel düşmanın durumu hakkında bilgi toplamak üzere casuslar görevlendirmiştir. Bunlardan elde ettiği bilgilere göre hareket tarzını belirlemiştir. Bilgi toplamanın yanı sıra karşı casusluk faaliyetleri de bu dönemde söz konusu olmuş, düşmanın casuslarına karşı tedbirler alınmıştır.³ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Ashab-ı Kehf ile ilgili ayetlerde de istihbarat faaliyeti göze çarpmaktadır.⁴

İstihbarat alanında yazılmış en eski eser Çinli bir general olan Sun Tzu'ya ait Savaş Sanatı isimli kitaptır. Tzu eserinde istihbaratı faaliyet ve bilgi olarak iki anlamda ele almıştır. Tzu, "Geleceği görmek denilen şey ruhlardan, kamlardan, geçmişteki olaylar ile yapılan karşılaştırmalardan veya hesaplamalardan çıkarılmaz. O, düşmanın içinde bulunduğu durumu bilen insanlardan elde edilmelidir" demek suretiyle istihbaratın faaliyet boyutunu dile getirmiş, "Bir hükümdarı veya iyi bir generali başarıya, fethi ve büyük işler yapmaya götüren, geleceği görmesidir" diyerek de bilgi olarak istihbarattan bahsetmiştir. Ayrıca, yüz ons gümüş karşılığı alınan bilginin savaşta on bin hayatı kurtaracağını dile getiren Tzu, kendisini ve düşmanını tanıyan komutanın yüz savaşa girmekten korkmayacağını, kendisini bildiği halde düşmanını bilmeyenin bir savaşı kazansa da diğerlerini kaybedeceğini ifade etmiştir.⁵

Bu çalışmada, geçmişte ya da var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olan tarama modeli kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmıştır. Tarama modelinin araştırma yaklaşımına uygun olarak konu hakkındaki bilgiler, yazılı belgelere başvurularak elde edilmiş ve elde edilen dağınık bilgiler incelenen zaman ve mekân göz önüne alınarak bir sistem içinde bütünleştirilerek yorumlanmıştır.

Bu doğrultuda makalenin ana konusu, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan belgelere göre Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne bağlı İstihbarat Şubesi'nin 8-16 Kasım 1922 tarihleri arasındaki faaliyetleri ile ilgilidir. Serdar Yurtsever tarafından kaleme alınan *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri* isimli eserin 82-84. sayfalarında kurumdan bahsedilmiştir. Burada kurumun varlığı ve görevleri hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Ayrıca, Server S. İskit'in hazırlamış olduğu *Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış* isimli eserde de kurumdan bahsedilmiş, kurumun istihbarat faaliyetlerinden ziyade matbuat alanındaki çalışmalarına yer verilmiştir. İstihbaratımızla ilgili hazırlanan bazı eserlerde de kurumdan kısaca bahsedilmektedir. Görünen odur ki; istihbarat tarihimizle alakalı araştırmalarda kurumun varlığı ve işleyişi hakkında bilgi verilmiş olmasına rağmen kuruma ait istihbarat raporları incelenmemiştir. Bu çalışma ile bu alandaki eksikliğin giderilmesine çalışılmıştır.

³ Abdülhalik Bakır, "Emeviler ve Abbasiler Devrinde İstihbarat (haber Alma ve Casusluk)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, Elazığ 2003, s.6; Ayrıca Hz. Muhammed ve Halifelerin istihbarat faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abdülhalik Bakır, "Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Devrinde Haber Alma ve Casusluk Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, Elazığ 2003; Murat Sarıcık, Hz. Peygamber Devri'nde İstihbarat, Süleyman Demirel Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2001.

⁴ Özdağ 2008, 42

⁵ Özdağ 2008, 43

I. Türklerde İstihbarat

Kavram olarak casusluk ilk kez Çinliler tarafından kullanılmış, ilk hedef Türkler olmuştur. Türkler casuslara “çaşıt”⁶ ya da “çaşut” ismini vermiştir. Genellikle Budist rahiplerinden oluşan Çin casusları topluluklar içinde gezerek hem bilgi toplamışlar hem de dinlerini yaymışlardır.⁷ Türklerde zaman içinde casusluk karşılığı olarak farklı terimlerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Mesela, Gök Türklerde çaşıtn yerine haberci anlamında körüg kullanılmış, daha sonraki dönemlerde münhi, münhiyan, dil almak, sahib-i haber ve sahib-i berid gibi isimler verilmiştir.⁸

Hunlar, Gök Türkler, Topalar ve Uygurlarda devlet görevlileriyle gerçekleştirilen casusluk faaliyetlerine rastlanmıştır. Türk boylarının İran, Hint ve diğer milletlerle ilişkije girmelerini müteakip artan istihbarat faaliyetleri içinde en göze çarpanı İran-Turan savaşlarında casusların oynadığı roldür.⁹ Ayrıca Türk kavimlerinden Türğişler, Kırgızlar ve Dokuz Oğuzlar ile Gök Türkler arasındaki mücadelelerde de casusların önemli roller üstlendiği görülmektedir. Bu noktadan olmak üzere Orhun Kitabelerinde istihbarat faaliyetlerine dikkat çekilmiş ve tedbirli olunması istenmiştir.¹⁰

Türklerin İslam coğrafyasına girdikten sonra kurdukları Büyük Selçuklu Devleti’nde de istihbarat faaliyetlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Her ne kadar Alparslan istihbarata önem vermemişse de oğlu Melikşah döneminde hem iç hem de dış istihbarat çalışmaları yapılmıştır.¹¹ Dönemin veziri Nizammülmülk’ün “Siyasetname” adlı eserinden anlaşıldığına göre Alparslan casuslara asla güvenmemiştir. Casusların para karşılığı yanlış haber verebileceklerini dile getiren Alparslan, “*Böyle olunca sahib-i haber mecburen bizim dostlarımız hakkında kulağımıza daima kötü sözler, düşmanlarımız hakkında ise iyi sözler ulaştırır. İyi ve kötü söz ok gibidir. Biri hedefini bulur. Bu sebepten her gün gönlümüz dostlarımıza karşı daha fazla kırılır. Onların nezdinde daha fazla uzaklaşırız ve düşmanları ise kendimize daha fazla yaklaştırırız. Baktığında az zamanda bütün dostlar düşman, düşmanlar onların yerini alırlar. O zaman hükümdarlıkta hiç telafi edilmeyecek bozukluklar doğar*” demiştir.¹²

Osmanlı Devleti altı asırlık ömrü içinde farklı adlar altında istihbarat örgütleri kurmuş, casusluk ve karşı casusluk eylemlerinde bulunmuştur. Bu konuyla ilgili ilk olay Osman Bey zamanında Bilecik’in fethiyle ilgilidir. Bilecik tekfurundan düğününü kalenin dışında yapmasını isteyen Osman Bey bu vesile ile emanete bırakmak bahanesiyle gönderdiği mallarının arasında gizlediği adamlarıyla kaleye sızmış ve Bilecik’i fethetmiştir. Yine İnegöl ve İznik’in fethi için yapılan mücadelelerde de benzer istihbarat faaliyetleri göze çarpmaktadır. Orhan Bey, I. Murat, I. Bayezid ve diğer padişahlar da Osman Bey’in yolunu takip etmiş, istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur.¹³

Osmanlı Devleti istihbarat faaliyetlerinde farklı yapılardan ve yöntemlerden istifade etmiştir. Kuruluşundan itibaren **Voyruk** ve **Martolos** teşkilatlarını kullanan Osmanlı bunlar

⁶ Çaşııt: Casus, ara bozmak amacıyla söz taşıyan kimse, gizli bir şeyi söyleyen manasına gelmektedir. Bkz. Serdar Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri*, ATAM Yayınları, Ankara 2013, s.6

⁷ Kaya Karan, *Türk İstihbarat Tarihi*, Truva Yayınları, İstanbul 2008, s.18; Yurtsever 2013, 6

⁸ Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:22, S:34, Ankara 2003, s.14

⁹ Karan 2008, 18-19

¹⁰ Eroğlu 2003, 15; Bora İyiat, Gök Türk kağanı İltiş Han’ın emriyle Vezir Bilge Tonyukuk tarafından M.S. 680’de kurulan “Börü Budun” isimli bir istihbarat örgütünden bahsetmektedir. Varlığı ve faaliyetleri ispatlanamayan örgütün Selçuklu’nun ve Osmanlı’nın kuruluşlarında önemli roller üstlendiğini iddia etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Bora İyiat, *Türklerin Devleti*, Kripto Yayınları, İstanbul 2010, s.40-42

¹¹ Özdağ 2008, 44-45

¹² Eroğlu 2003, 16-17

¹³ Konuya dair daha geniş bilgi için bkz. Eroğlu 2003, 22-33

vasıtasıyla iç ve dış istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur. Ayrıca **Tebdiller** isimli grupla iç istihbarat yapıldığı, kıyafetlerini değiştirerek halkın arasına sızan bu kişilerin bilgi topladığı kaydedilmiştir.¹⁴ Bunlardan başka Rumeli'nin İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde önemli bir rol oynayan **kolonizatör Türk dervişleri** de istihbaratın bir parçası olarak hizmette bulunmuşlardır. Özdağ, "bunlar Anadolu'da ve Balkanlarda Türk istihbarat ve psikolojik savaş ağının temelini oluşturmuşlardır" demektedir. Ayrıca, Akıncılar özel kuvvetler olarak örtülü operasyon ve etkin bir istihbarat gücü olmuşlardır.¹⁵

Osmanlı Devleti'nde istihbarat için uygulanan farklı yöntemler vardır. Osmanlı'nın ilk döneminde, teşkilatlanmasının henüz tamamlanmadığı bir zamanda **gönüllü casusluk** uygulamasına başvurulduğu gözlemlenmektedir. Aşiret mensupları arasından seçilen, yeni fethedilecek yerlerle ilgili doğru bilgi elde etmek ve bunu en hızlı şekilde merkeze ulaştırmakla görevli insanlardan oluşmuş bir gruptur. Bundan başka, **ücretli (ulufeli) casusluk** uygulamasına dair ilk bilgiler Mart 1565 tarihli Tarih-i Selanikî'de geçmektedir. Buna göre, Pertev Paşa'nın fethettiği Göle kalesi hakkındaki bilgilere ücretli casuslarla ulaştığı kaydedilmiştir. Ayrıca, öteden beri uygulanmakta olan **dil alma yöntemi** Osmanlı istihbarat yöntemleri arasında da yer almıştır. Buna göre, düşman hakkında bilgi almak için akınlarda yakalanan esirler ve bunlardan elde edilen bilgiler bu adla anılmıştır. Bu dönemde istihbarat elde etmede kullanılan diğer bir metot gerek yerli gerek yabancı olsun **tüccar ve gezginlerden** bilgi almaktır. Statüleri icabı pek çok ülkeye gidebilen ve rahat hareket imkânına sahip olan bu insanların sahip olduğu bilgiler istihbarat faaliyetleri açısından çok büyük ehemmiyete haiz olmuştur.¹⁶

Bunlardan başka, Moğolların devlet hayatımıza kazandırdığı ulak örgütü Selçuklulardan Osmanlı Devleti'ne tevarüs etmiş, **Tatar** olarak adlandırılan bu grup istihbarat alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Posta kurumunun önemli dallarından biri olan **Menzilhaneler** XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren önemini yitirmeye başlamış, II. Mahmut bunun yerine **Posta Teşkilatını** kurmuştur. Ayrıca XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kurulan **İkamet Elçilikleri** de önemli haber alma kaynaklarından biri olmuştur. Bunlara ek olarak Fevkalade Elçilerin izlenimlerini kaleme aldıkları Sefaretname isimli eserleri birer istihbarat raporu olarak değerlendirilebilir. İkamet Elçilerinin önemli bir kısmının Rum ve gayrimüslim olmasından rahatsız olan II. Mahmut bunları geçici bir süre kaldırmış, daha sonra bunların yerine yabancı dil bilen Müslümanları görevlendirmiştir.¹⁷

Osmanlı Devleti savaş ilan etmezden önce düşman hakkında detaylı bilgi almaya özen göstermiştir. Fatih Sultan Mehmet devrinde Divan'da doğudan ve batıdan gelen haberler analiz edilmiş, Yavuz Sultan Selim döneminde istihbarata dayalı ilk maliyet muhasebesi Çaldıran Savaşı için yapılmıştır.¹⁸

Bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti en güçlü olduğu XVI. yüzyılda bile bir istihbarat servisine gerek duymamıştır. Avrupa'nın güçlendiği dönemde ne siyasi ne de ekonomik bir istihbarat ağı kurmaması Osmanlı'nın zamanla hem siyasi hem de ekonomik anlamda Avrupa'ya bağımlı olmasına sebep olmuştur. Yine Osmanlı ordusunun ıslahı için

¹⁴ Karan 2008, 20; Eroğlu, bu iki teşkilatın aslında casusluk teşkilatı olmadıklarını, casusluğun zaman zaman yaptıkları faaliyetlerden biri olduğu halde genelleştirilmek suretiyle hata yapıldığını iddia etmektedir. Bkz. Eroğlu 2003, 18

¹⁵ Özdağ 2008, 46

¹⁶ Eroğlu 2003, 17-21

¹⁷ Necdet Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.40, Kasım 2007, s.526-529

¹⁸ Yurtsever 2013, 39-40

getirtilen yabancı uzmanların devletlerine sağladıkları bilgilerin bedeli özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda çok ağır bir şekilde ödenmiştir.¹⁹

Osmanlı'nın son döneminde 33 yıl tahtta kalmayı başaran II. Abdülhamid bu konuda önemli bir adım atmış Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nı kurmuştur. Bu teşkilat doğrudan doğruya sultana bağlı olarak çalışmıştır. Sultan bu teşkilatı kurmasını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir gün Londra Sefiri Musurus Paşa'dan Eski Sadrazam ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın İngilizlerden para aldığını öğrendim. Devleti Padişah adına idare eden bir sadrazam kendi devletine ihanet ediyorsa, istihbaratı da elbette kendi işine geldiği gibi Saray'a duyuruyordu. Tedirgin olmuştum, müteessirdim.

İşte bu günlerde Mahmut Paşa bana geldi ve Jön Türklerden bazıları hakkında haberler getirdi. Getirdiği haberler mühimdi. Kendisine bunları nasıl öğrendiğini sordum. Hususi bir istihbarat teşkilatı kurmuş, bazı kimselerin yakınlarını para ile elde etmişti. Bu kimseler kendisine görüp duyduklarını haber veriyorlar, o da bunları değerlendiriyordu.

İsterse kardeşimin kocası olsun, devletin bir paşasının devletten gizli ve ayrı bir istihbarat kurması doğru olamazdı. Kendisine teşkilatı hemen bana devretmesini ve bundan böyle bu işlerle uğraşmamasını söyledim.

Yabancı devletler kendi emellerine hizmet edecek kimseleri vezir ve sadrazam mertebesine kadar çıkarabilmişlerse devlet güven içinde olamazdı. Doğrudan doğruya şahsıma bağlı bir istihbarat teşkilatı kurmaya bu düşünce ile karar verdim.”²⁰

Padişah'ın muhaliflerinin basit bir hafiye teşkilatı olarak göstermeye çalıştıkları bu kurum II. Abdülhamid'in saltanatı süresince gelişmeye devam etmiştir. Bu kurum sadece içte değil aynı zamanda dışta da etkili olmuş, bilgi toplamış, hatta yabancı istihbarat elemanlarını bile kullanmayı başarmıştır.²¹ II. Meşrutiyet'in ilanını müteakiben İttihat ve Terakki'nin etkisiyle 29 Temmuz 1908'de Meclis-i Vükela kararıyla faaliyetlerine son verilen²² Yıldız İstihbarat Teşkilatı'nın görevleri Miralay Galip Bey idaresindeki Emniyet-i Umumiye'ye devredilmiştir.²³

Bundan başka, Sultan II. Abdülhamid döneminde İngiliz elçisi Startford Canning'in teşvikiyle 1891 tarihinde Gizli Polis Teşkilatı kurulmuştur. Teşkilata dair bilgiler Sultanın özel doktoru Mavroyani Paşa tarafından kaleme alındığı iddia edilen 51 sayfalık bir kitapta yazılmıştır. Bu kitabın iki nüshası Fransız Ulusal Kütüphanesi'nde kıymetli kitaplar bölümünde bulunmaktadır.²⁴ Osmanlı üst düzey bürokrasisinin özel hayatlarına dair bilgileri toplamaya başlamış, bunun sonucunda pek çok bürokrat birbirlerinin özel hayatına vakıf olmuştur. Bunun üzerine örgüt kapatılmıştır.²⁵

Türk tarihinde çağdaş anlamda istihbarata gereken önemi gösterenler İttihat ve Terakki yöneticileri olmuştur. 17 Kasım 1913'te Enver Paşa tarafından resmen kurulan Teşkilat-ı Mahsusa 1909'lardan itibaren şekillenmeye başlamıştır. 1911'de Trablusgarp Harbi için

¹⁹ Yurtsever 2013, 40-41

²⁰ İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları, İstanbul 1995, s.81-82

²¹ Yurtsever 2013, 43

²² Karan 2008, s.37; Yıldız İstihbarat Teşkilatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. İlknur Haydaroğlu, “II. Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatı Hakkında Bir Risale”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, Ankara 1995.

²³ Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilat- Mahsusa'dan Cumhuriyete*, Nobel Yayınları, Ankara 2001, s.1

²⁴ Karan 2008, s.36

²⁵ Tuncay Özkan, *Bir Gizli Servisin Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996, s.18

gönüllülerden teşekkül eden bölük ve taburlar için kullanılmaya başlayan Teşkilat-ı Mahsusa ismi Balkan Savaşları'nda da aynı şekilde kullanılmıştır. Balkan Harbi'nde gönüllülerden oluşan "Teşkilat-ı Mahsusa Müfrezeleri" Müdafaa-i Milliye Cemiyeti aracılığıyla Harbiye Nezareti emrine gönderilmiştir. Ülkenin hızla parçalanmaya sürüklendiği bir dönemde hizmet veren Teşkilat sadece askeri istihbarat değil aynı zamanda devletin takip ettiği temel siyasette açığa vurulmayan hizmetleri de yüklenmiştir. Sadrazama bağlı olarak çalışan Teşkilat aynı zamanda Harbiye Nazırı'na da bilgi vermiştir.²⁶

Teşkilatı Mahsusa'nın özellikle siyasi sahada daha etkin olabilmesi ve gayrinizami harbin gereklerini daha kolay uygulayabilmesi amacıyla ismi Harbiye Nezareti tarafından Umur-i Şarkıyye İdaresi olarak değiştirilmiştir. Bu dönemde de bir süre gönüllü birliklerden istifade eden Teşkilat ad değişikliğine rağmen resmi yazışmalarda yine Teşkilat-ı Mahsusa olarak anılmaya devam etmiştir. Özellikle Kafkas Cephesi'nde gönüllü birliklerden beklenen başarı disiplinsizlik sebebiyle sağlanamayınca gönüllüler resmi birliklere dönüştürülmeye başlanmış ve Umur-i Şarkıyye İdaresi'nin tasfiyesine karar verilmiştir. 15 Kasım 1918'de kaldırılan Daire'nin tasfiyesiyle görevlendirilen Süvari Yarbay Hüsameddin tarafından hazırlanan raporda Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluş sebepleri şu şekilde ele alınmıştır:

Bütün İslam alemi, doğu İslam devletleri ve Devlet-i Ebed Müddet Osmanlı'nın zaafa düştüğü bir sırada batı devletleri toplanmaya ve kuvvetlenmeye başlamıştır. O zamana kadar batılılar, doğuya bütün İslam alemine karşı savunma vaziyeti alırken, saldırgan bir plan takip ettiler. Osmanlılar, Viyana'dan geri çekildikten sonra karşı saldırıya geçen Avrupalılar yavaş yavaş İstanbul kapılarına kadar geldiler. Pirene'ye kadar yayılan Arap Devleti Afrika'ya atlarken, Afrika'nın merkezine kadar Batılıları getirdiler. Hint denizlerinde, Kafkas dağlarına kadar uzanan Afganlılar ve İranlılar yuvalarına çekildikten başka, ağır ağır merkezlerine doğru yürüyen yutucu, ezici, emici, kemirici Avrupalılar sınırlarını kuşattılar ve Hindistan'a tamamıyla yerleştiler. Cihan Harbine kadar Osmanlı toprakları "Şark Meselesi" siyasi bilmecesi altında imhanın başlangıcı olan bölgelere nüfuz ve müdahaleye aday olduğu gibi, İran da İngilizler ve Ruslar arasında parçalanmaya, aynı şekilde Afganistan da böyle bir sona adaydı.

Osmanlı Devleti, doğulular ve bütün İslam aleminin ortak menfaatine olarak birleşmeleri, bu şekilde meydana getirilecek kuvvetten istifade ederek, dost ve düşman batılı devletlerle Osmanlı Devleti'nin, İslam aleminin sosyal, siyasi, ekonomik meselelerinde istiklal hakkı şartları altında harpten sonra anlaşmasıydı. Bu kuvveti bir araya getirmek ve birleştirmek, Osmanlıların menfaatlerinin icablarından olduğu gibi, Avrupa'nın en önünde doğunun en kuvvetlisi, İslam aleminin halifesi olan bir devlet olmak itibarıyla, birleşik topluluğu meydana getirecek, bu topluluğa başkanlık edecek de tabii ki Osmanlı Devleti olacaktır.

²⁶ Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-i Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, Cilt:1 1914-1916, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 1-5; Yurtsever 2013, 44; Balcıoğlu 2001, 1-2; Karan, 1903-1907 yılları arasında kurulan bir takım gizli cemiyetlerin Teşkilat-ı Mahsusa'nın temelini oluşturduğunu iddia etmektedir. Bkz. Karan 2008, 39-44.

Bu birleşik topluluğu meydana getirmek için Cihan Harbi'nin başından itibaren Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Bingazi, Afrika Merkezi; Mısır, Habeşistan, Sudan, Zengibar, Somali; Malay Adaları, Açe Adaları, Hindistan, Belucistan, Afganistan, Çin ve Rusya Türkistanı, Güney (Aşağı) Acara, Kuzey ve Güney Kafkasya, Azerbaycan ve Moğolistan, Kırım, Arnavutluk, Trakya, Makedonya bölgelerinde yeni ruhlar uyandırmak, İslam'ın parçalanmış, dağılmış, ruhsuz bırakılan fertlerini ve (halkını) yavaş yavaş canlandırmak, kurtarıcı bir sesle birleşik topluluğun fikirlerine, hilafet makamına sarılmasını temin etmek, hilafet makamı uğrunda feryat ve figanları çoğaltmak, Devletimizin Avrupa'daki konumunu ve siyasi önemini artırmak, Cihan Harbi'nden önce imha hakkındaki planları sonuçsuz kılmak, Cihan Harbi sırasında imhaya yönelik ittifakların bertaraf edilmesini sağlamak için Harbiye Nezaretine bağlı olarak Umur-i Şarkiye Dairesi kuruldu.²⁷

Teşkilat, 31 Ağustos 1913'te tarihe ilk Türk cumhuriyeti olarak geçen Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkin rol almıştır.²⁸ Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı boyunca önemli hizmetlere de imza atmıştır.²⁹ Kapatılma kararı sonrasında Teşkilatın üyeleri Karakol Cemiyeti, Zabitan ve Yavuz grupları gibi adlar altında Milli Mücadele'ye destek veren faaliyetlerde bulunmuşlardır.³⁰

II. Milli Mücadele Dönemi İstihbaratı

a) İstihbarat Örgütleri

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını müteakip İttihat ve Terakki Fırkası kendisini feshetmiş, fırka üyelerinin bir kısmı yurtdışına kaçarken bir kısmı da Milli Mücadele'ye destek vermiştir. Yukarıda adı geçen grupların yanı sıra Moltke, Hamza, Mücahit, Muharip, Felah ve Mim Mim isimli gruplar istihbarat faaliyetleri yaparken İmalat-ı Harbiye, Muavenet-i Bahriye, Berzenci, Namık, Ferhat ve Kerimi grupları silah sevkiyatı üzerinde yoğunlaşmıştır.³¹

Ayrıca, "Ayn-Pe", "A.P." veya "P" Teşkilatı olarak anılan Askeri Polis Teşkilatı 18 Temmuz 1920'de istihbarat ve istihbarata karşı koymak amacıyla kurulmuştur. (P) Teşkilatı, İstanbul'dakilere göre daha kapsamlı ve Anadolu içlerine kadar nüfuz edecek, özellikle askeri anlamda istihbarat eksikliğini giderecek bir kurum olarak hayata geçirilmiştir. Böylece, istihbarat alanındaki dağınıklığa ve başıboşluğa son vererek daha etkili bir istihbarat sağlanması amaçlanmıştır. (P) Teşkilatının faaliyetlerindeki ölçsüzlüğü ve yetki genişliği rahatsızlıklara sebep olmuş, askeri istihbaratın bu durumu TBMM'de tartışmalara yol açmıştır. Teşkilatın yararlı çalışmalarına karşın yetki aşımı sebebiyle oluşturduğu rahatsızlık ve gizliliğe riayet etmemesi gibi gerekçelerle 1 Nisan 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın emriyle kapatılmıştır.³²

²⁷ Tetik 2014, 17-22

²⁸ Karan 2008, 42

²⁹ Teşkilat-ı Mahsusa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Tetik 2014; ve Balcıoğlu 2001.

³⁰ Yurtsever 2013, 48-49

³¹ Karan 2008, 79-82; Yurtsever 2013, 57-69; *Türk İstiklal Harbi Özet Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2001, s.172

³² Yurtsever 2013, 70-72; Karan 2008, 83-85; (P) Teşkilatına daha geniş bilgi için bkz. Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Polis Teşkilatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.9-14, 179-182; *Türk İstiklal Harbi Özet Tarihi*, s.179

(P) Teşkilatının kapatılması emri ile aynı zamanda yeni bir teşkilatın kurulma emrinin de hayata geçtiğini görüyoruz. Fevzi Paşa, (P) Teşkilatındaki muktedir memurların alikonularak teşkilatın küçültülmesi, isminin Tetkik Heyeti şeklinde değiştirilerek bu ad altında istihbarat hizmetlerinin devam ettirilmesi gerektiği emrini vermiştir.³³ En yüksek amiri yüzbaşı rütbesinde olan teşkilatın gizliliğe azami derecede dikkat etmesi istenmiştir. Teşkilatın şubelerinin olmadığı yerlerde askerlik şubeleri ve polisler aracılığıyla bilgi toplanmıştır. Teşkilatının gizliliğinin ihlal olduğu, yapılan işlerin alınan bütçeye göre çok hafif kaçtığı ve verilen görevlerin tam olarak yapılamadığı gibi gerekçelerle 22 Haziran 1922'de Tetkik Heyeti Amirlik'leri kapatılmıştır.³⁴ Bu tarihten itibaren istihbarat hizmetleri yine askeri kurumlarca devam ettirilmiş, 5 Ocak 1927'de İçişleri Bakanlığına bağlı olarak çalışacak Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti'nin (MAH) kurulduğu bilgisi İçişleri Bakanlığı tarafından vilayetlere bildirilmiştir.³⁵

Bunlardan başka, Milli Mücadele süresince yurt içinde ve dışında propaganda faaliyetleri yapmak ve bu arada bilgi toplamak suretiyle istihbarat faaliyetlerinde bulunmak amacıyla 7 Haziran 1920 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü (MİUM) kurulmuştur. 6 Numaralı aynı tarihli kanunda "Alelumum dahili ve harici neşriyat ve irşadat ve istihbarat işleriyle meşgul olmak ve bilcümle matbuat umuruna merci teşkil eylemek üzere Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi unvanı ile İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine merbut bir müdüriyeti umumiye tesis edilmiştir" ifadesiyle teşkilatın görevleri ve amacı vurgulanmıştır.³⁶

Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü zaman zaman çalışmalarının yetersizliği yönünden eleştirilse de Roma, Zürih, Berlin, Paris ve Moskova'da şubeler açmış, Trablusgarp'taki İslam komiteleri ve Hindistan Hilafet Delegasyonu'yla temas içinde bulunmuştur. Genellikle Avrupa basınına yakından takip eden ve buradaki bilgi ve haberleri tercüme ederek Anadolu'ya gönderen teşkilat bu sayede hem istihbarat faaliyetlerinde bulunmuş hem de etkili bir propaganda yapılmasına zemin hazırlamıştır.³⁷ "Aydın Tarihi" ve beş devlet salnamesinin yayınlanmasını da sağlayan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olduğu 1931 senesinde lağvedilmiştir.³⁸

b) Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün İstihbarat Çalışmaları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde ettiğimiz 8-16 Kasım 1922 tarihleri arasındaki istihbarat raporları bu teşkilatın çalışma şeklini ve Milli Mücadele açısından önemini net bir şekilde göstermektedir. Raporları incelemeden önce bu tarihlerdeki gelişmeleri kısaca hatırlamakta yarar olduğu kanaatindeyiz. Bilindiği gibi 19 Mayıs 1919'da başlayan Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması neticesinde 3 Ekim'de Mudanya'da İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileriyle başlayan görüşmeler 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla son bulmuştur. Buna göre savaşın son bulması, Trakya'nın 15 gün içinde Türklere teslim edilmesi, İstanbul ve çevresinde Türk idaresinin kurulması ve Türk ordusunun Çanakkale ve Kocaeli'de belirlenen hattın ötesine geçmemesi kararlaştırılmıştır.³⁹

Ateşkesin sağlanmasının ardından kesin barış görüşmeleri için çalışmalar başlatılmış, 20 Ekim'de İzmir'de bu amaçla bir konferansın toplanması TBMM Hükümetince teklif edilmişse de müttefiklerce kabul edilmemiştir. Daha sonra görüşme yeri Lozan olarak

³³ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tetkik Heyeti Amirlikleri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.3-4

³⁴ Pehlivanlı 1992b, 56; Yurtsever 2013, 78-80

³⁵ Pehlivanlı 1992b, 60-61

³⁶ Server S. İskit, *Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s.254

³⁷ Yurtsever 2013, 83-84

³⁸ İskit 1939, 255

³⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C:4, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s.212-219

belirlenmiş ve konferansın 13 Kasım'da toplanması kararlaştırılmıştır. Bu arada 1 Kasım 1922'de Dr. Rıza Nur ve arkadaşlarını verdiği önerge ile saltanat hilafetten ayrılmış ve saltanat kaldırılmıştır.⁴⁰ Bu tarihten itibaren sadece halife unvanını taşıyan Vahdettin'in 17 Kasım'da halifeliği bırakmadan İngiliz zırhlısı ile ülkeyi terk etmesi üzerine 18 Kasım'da halifeliğine son verilmiş, 19 Kasım'da ise Abdülmecid Efendi TBMM tarafından halife seçilmiştir.⁴¹

İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti Lozan'a gitmek için 5 Kasım'da Ankara'dan ayrılmış, 7 Kasım'da İstanbul'a ulaşmıştır.⁴² Ancak İngilizler çeşitli gerekçelerle konferansın 13 Kasım yerine 20 Kasım'da toplanmasını istemişlerdir. Bu doğrultuda Türk heyetinin 9 Kasım olan İstanbul'dan Lozan'a hareket tarihini ertelemek istemişlerse de İsmet Paşa buna yanaşmamış, kararlaştırılan tarihte Lozan'a hareket etmiştir.⁴³

8-16 Kasım tarihleri arasını kapsayan MİUM İstihbarat Şubesi raporları genel olarak Mudanya Ateşkes Antlaşması sonrası İtilaf Devletlerinin TBMM ve Türk ordusunun hareket ve isteklerine tepkileri, sıkıyönetim ilan etme çabaları, Lozan Konferansı öncesi hazırlık aşaması ve halifelik mevzuları etrafında toplanmaktadır. Bu raporlar Matin, Echo de Paris, Le Petit Parisien, Le Temps, The Morning Post, The Observer gazetelerinin yanı sıra İstefani Ajansı ile Berlin telsizi ve Bordo telsizinden elde edilen haberlerden oluşturulmuştur. Ayrıca bazı raporlarda kaynak belirtilmemiştir.

MİUM'nün 8 Kasım tarihli raporu The Morning Post gazetesinden alınmıştır. Gazetede, İstanbul'a uzak mahallelerdeki Hristiyanlardan ordunun iagesini temin etmek gayesiyle para toplandığı bildirilmiştir. Buna göre Bakırköy'deki Rumlardan 17.000 lira ve Ermenilerden 7.000 lira tahsil edilmiştir.⁴⁴ Bu haberle The Morning Post'un Türk ilerleyişi karşısında Avrupa Hristiyan kamuoyunu Türkler aleyhine harekete geçirmeye çalıştığı söylenebilir.

MİUM'nün 9 Kasım tarihli raporunda, Lord Curzon'un 8 Kasım öğleden sonra The Cannon Street Oteli'nde verdiği nutuktan bahsedilmektedir.⁴⁵ Avrupa'nın genel vaziyetinin yanı sıra İngiliz-Fransız ilişkileri ve tamirat meselesine değinmiştir. Daha sonra Türk milliyetçilerinin son 24 saat içinde gerçekleştirdikleri hareketlerin müttefiklere ve Avrupa'ya karşı bir meydan okuma olduğunu kaydetmiştir. İstanbul'da bulunan üç yüksek komiser ile üç İtilaf generali arasında tam bir uyuşma mevcut olduğunu vurgulayan Curzon 7 Kasım'da hepsi birlikte İstanbul'da örfi idare (sıkıyönetim) ilan edebilmek ve Kemalistlere karşı hareket edebilmek için yetki talep ettiklerini dile getirmiştir.⁴⁶

Ayrıca Lord Curzon, Fransa'nın kendi generali ve komiserinin taleplerini tasvip ettiğini ifade ettikten sonra İtalya'nın da aynı şekilde hareket edeceğine inandığını vurgulamıştır. Müttefikleriyle birlikte hareket edeceklerini vurgulayan Lord Curzon Kemalistlerin etkisi karşısında asla korkuya kapılmayacaklarını ifade etmiştir. "İhtimal ki Lozan'a gideceğiz. Sulhun lehinde arz olunacak mülahazatı nazar-ı itibara almağa hazırım" diyen Lord Curzon nutkunun sonunda müsamahanın da bir haddinin olduğunu ifade etmiş ve sözlerini "sulhu hiç bir vakit

⁴⁰ Mücahit Özçelik, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Şakir Batmaz-Serdar Sakin, Not Yayınları, Kayseri 2013, s.172-173

⁴¹ Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2013, s.138-141

⁴² Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt 4, TTK yayımları, Ankara 1996, s.809

⁴³ Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.25-29

⁴⁴ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:10

⁴⁵ İstihbarat raporunda verilen bilgiler 9 Kasım 1922 tarihli Richmond Times-Dispatch isimli gazetenin birinci sayfasının birinci sütununda geniş bir şekilde yer bulmuştur. Bkz. *Richmond Times-Dispatch Gazetesi*, Volume:72, Number:309, Page:1, 09.11.1922.

⁴⁶ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:16

zillet ve haysiyetsizlik bahasına iştirake muvafakat etmeyeceğimizi Türkler anlamalıdır" diyerek tamamlamıştır.⁴⁷

Lord Curzon'un beyanatını, 5 Kasım'da Babıali'nin kapanmasıyla İstanbul dahil tüm ülkenin yönetiminin TBMM'ne geçmesi⁴⁸ ve Refet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile müttefiklerin bir an evvel İstanbul'dan ayrılmaları için baskı yapması⁴⁹ noktasında değerlendirmek gerekmektedir. Bir yandan müttefikler arasında birlikte hareket edebilme zemini oluşturma çabasına giren Curzon öte yandan Türkiye'ye de gözdağı vermeye çalışmaktadır.

Lord Curzon'un beyanati 10 Kasım tarihli MİUM raporunda da yer almaktadır. Echo de Paris gazetesinin 10 Kasım 1922 tarihli nüshasına dayanılarak hazırlanan raporda Curzon, İngiliz hükümetinin barışın sağlanması için gereken tüm çabayı sarf edeceğini ifade ettikten sonra Türklerin isteklerinin beklenenin üstünde olması durumunda Türklerin Avrupa ve İngiltere kayasına çarparak parçalanacaklarını beyan etmiştir. Yine Fransa'nın konuya dair tavrını eleştiren Curzon bunun giderilmesi için sıkıyönetim ilanına Fransız hükümetinin destek vermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁰ Görünen odur ki, İngiltere Anadolu'da kaybedilen savaşa rağmen İstanbul'da müttefiklerinin de desteğiyle üstünlüğü elde tutma arayışını sürdürmektedir.

Matin gazetesi, 10 Kasım 1922 tarihli nüshasında TBMM'nin kabul edilmesi mümkün olmayan bir takım taleplerde bulunduğu dair bir habere yer vermiştir. Bu habere dayanılarak hazırlanan MİUM raporuna göre, öncelikle Misak-ı Milli'nin belirlediği sınırların talep edildiği kaydedilmiştir. Ayrıca, Batı Trakya'da plebisit yapılması, Suriye sınırının düzeltilmesi, Yunanistan'ın savaş tazminatı olarak 6 milyar Frank vermesi ve kapitülasyonların kaldırılmasını istediği ifade edilmiştir. Gazete haberin devamında Bursa-Mudanya demiryolunun kontrolünün Türklere geçtiğine ve demiryolu müdürünün tutuklandığına dair haberi "icraat-ı sefihe" nitelemesiyle okuyucusuyla paylaşmıştır. Ayrıca, İstanbul'da Ankara hükümeti memurlarının Düyunu Umumiye'ye müdahale ederek Rum ve Ermeni memurları görevden aldıklarını ve Düyunu Umumiye meclisinin feshedildiğini kaydetmiştir.⁵¹

Oysa ki; Refet Paşa 22 Ekim'de Renin gazetesine verdiği demeçte Batı Trakya konusunu dile getirmiş, "Batı Trakya'da askeri harekâtımız emperyalist bir siyaset olur. Biz bu siyasetten daima kaçınıyoruz" demiştir.⁵² Buna rağmen İngilizlerin konuyu gündemde tutmaları kamuoyunu Türkler aleyhine çevirmeye çalışmakla açıklanabilir.

Anadolu'daki vaziyetin her geçen gün kendi aleyhlerine döndüğünü gören İtilaf Devletleri basını kamuoyunu arkalarına almak gayesiyle haber yapmaya devam etmektedir. Echo de Paris gazetesinin 10 Kasım 1922 tarihli nüshasında verilen habere dayanılarak hazırlanan MİUM raporuna göre, "İstanbul'dan aldığımız haberler fenadır. Milliciler kendi memleketlerinden Avrupa'ya ve Hıristiyanlığı kaldırmak istiyorlar. En kısa bir müddet zarfında bizi payitahtlarında ve boğazlarda emr-i vakiler karşısında bulundurmak istiyorlar. Ecnebler memleketi terke hazırlanıyorlar Avrupa ile İslamiyet arasında tavassut eden medeniyet tehlikededir. Aldığımız malumat bunu günden güne daha fazla sarahatle gösteriyor." Bu ifadelerin devamında sıkıyönetimin ilan edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵³

⁴⁷ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:17

⁴⁸ Sarıhan 1996, 808

⁴⁹ Sonyel 2014, 26

⁵⁰ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:4-5

⁵¹ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:9

⁵² Sarıhan 1996, 770

⁵³ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:4

Echo de Paris gazetesinin 10 Kasım 1922 tarihli nüshasına göre hazırlanan MİUM raporunda, 8 Kasım'da İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetleri İstanbul komiserlerinin Türkler tarafından meydana getirilen vaziyete karşı lazım gelen tedbirlerin alınması hususunda vaki olan talebe birlikte olumlu cevap verdikleri kaydedilmiştir. Yine haberin devamında, fevkalade komiserlerin kendi hükümetlerine takdim ettikleri müşterek raporda müttefiklerin İstanbul ahalisine karşı görevli oldukları hukuk ve mesuliyetten her türlü tehlikeye karşı vazgeçmeyeceklerini ve Türklerin tehditkâr teşebbüslerine karşı onları Mondros ve Mudanya itilafnameleri hükümlerine uymaya davet ile cevap vermek lazım geldiğini ifade etmişleridir. Ayrıca, müttefiklerin şeref ve şanını zaaf göstermeden savunmak mecburiyetinde bulduklarını ve aksi takdirde hâkimiyetlerini kaybedeceklerini bildirmişlerdir.⁵⁴

Le Petit Parisien gazetesinden elde edilen bilgilerle oluşturulan 10 Kasım tarihli istihbarat raporunda Mudanya Mütarekesi'nden sonra Ankara hükümetine etki eden mutedil kimselerin yavaş yavaş etkisiz bir hale geldikleri kaydedilmiştir. Zaferden sonra Fransızların teveccühe mazhar olmalarına rağmen bu günlerde durumun değiştiği ifade edilmiş, Fransız tebaasından olanların Türkiye'de yaşamalarının imkânsız bir hale doğru ilerlediği dile getirilmiştir. Türklerin zaferinin bütün Avrupa'ya karşı bir tavır alma sonucunu doğurabileceği kaydedilen haberde General Pelle'nin raporunun dikkat çekici olduğu ifade edilmiştir. Buna göre, daha önce uyuşma siyaseti takip edilmesini savunan General'in bundan sonra Türklerle karşı direnmek gerektiğini söylediği kaydedilmiştir.⁵⁵ Yine General Pelle'nin raporuna dair bir başka haber Echo de Paris gazetesinin 10 Kasım 1922 tarihli nüshasında göze çarpmaktadır. Buna göre hazırlanan MİUM raporunda General Pelle tarafından Fransız hükümetine sunulan raporda, şimdiye kadar Türklerle uzlaşmacı bir tavır sergilemelerinin sebebini dile getirmiş, Türkler üzerinde hiçbir surette kontrol sağlanamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca, mutedil unsurlarla Mustafa Kemal'in günden güne nüfuzlarını kaybettiklerini ilave etmiştir. Fransa komiserinin raporu aynı gün İngiltere hükümetine verilmiştir.⁵⁶ Ayrıca, 10 Kasım tarihli Le Petit Parisien gazetesinde Fransız Başbakanı Mösyö Poincaré'nin İngiltere hükümetine gönderdiği bir mektupta mahalli karışıklıklara son vermek için bir an evvel Lozan Konferansı'nın toplanması gerektiğini ifade ettiği kaydedilmiş, bu isteğin, Türklerin tahriklerine karşı alınacak tedbirlerde Fransa'nın karışmayacağı anlamına gelmemesi gerektiği ayrıca vurgulanmıştır.⁵⁷

İtilaf güçlerinin Ankara'nın taleplerinin önüne geçmeye ve üstünlüğü ele geçirerek Lozan Konferansı'nda etkin olmaya çalıştığını gören Ankara Hükümeti Yunus Nadi imzalı "İstanbul'un Vaziyeti" başlıklı makale ile müttefiklere mesaj vermiştir. 10 Kasım tarihli Yenigün gazetesinde çıkan makalede, "Müttefikler, İstanbul'da eski vaziyeti idame için her tedbiri alacaklarmış! Bir blöften ibaret olan bu tehdit karşısında İsmet Paşa'nın 15 gün önceki beyanatı hatırlatılıyor: Sulhu muhafaza için ordulara yol vermektense başka çare yoksa ordularımız bir buçuk ayda yaptıklarını daha az zamanda yapacak bir kudrettedirler" ifadesine yer verilmiştir.⁵⁸

The Observer gazetesinden elde ettiği bilgiyi 13 Kasım tarihiyle bildiren Londra misyonunun istihbaratında Türklerin askeri zaferlerinin Rusya'ya dayandığı ve zaferin neşesiyle başta İngiltere ve Fransa olmak üzere İtilaf devletlerinden kabulü mümkün olmayan isteklerde bulunmaya başladıklarını kaydetmiştir. Ayrıca padişahın tahttan indirilmesi ve halifenin seçilerek belirlenmesi kararının alındığı bilgisi geçen haberde "Türkler Mudanya mukavelesi mevaddına riayete mecbur edilmelidirler. Onlar Avrupa'da İstanbul'un kapıcısı gibi

⁵⁴ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:2

⁵⁵ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:15

⁵⁶ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:2-3

⁵⁷ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:15-16

⁵⁸ Sarıhan 1996, 820

kalmalıdır ve konferansta da bunlar hakkında böylece karar verilmelidir” ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁹ The Observer’ın bu haberi 6 Kasım tarihli İngiliz gizli (Meşet) istihbarat raporuyla örtüşmektedir. Buna göre, Bolşeviklerin Türk milliyetçilerine yardıma gitmek amacıyla gönüllüler topladığı, İtilaf Devletleri ile savaş çıkarsa Türkiye’ye yardıma hazır bir Rus kolordusunun Kars ve Erzurum yoluyla Ankara’ya, diğer bir kolordunun da Musul’a varmak için Tebriz’e gitmeye hazırlandığı kaydedilmiştir.⁶⁰ Ayrıca, İngilizlerin bu şekilde düşünmesini etkileyen diğer bir gelişme de 4 Kasım tarihinde Türkiye’nin müttefiklere verdiği bir nota ile ilgilidir. Buna göre, Lozan’da Boğazlarla ilgili hususlarda yapılacak oturumlara Karadeniz devletleri Sovyet Rusya, Gürcistan ve Sovyet Ukrayna Cumhuriyeti’nin de katılması istenmiştir.⁶¹ Bu durumu İngilizler Türk-Sovyet yakınlaşması şeklinde okumuşlardır.

MİUM Londra misyonu kaynak belirtmeden 13 Kasım’da geçtiği istihbaratta, *“Vaziyette pek az salah eseri görülmektedir. Türkiye Millet Meclisi hükümeti tarafından vuku bulan metalibatın gerek Mudanya İtilafnamesi’ne gerek Mondros Mukavelenamesi’ne bir taarruz olduğunu müttefikler sarahaten söylemektedirler. Mudanya mukavelenamesindeki şerait ile 28 Eylül’de Paris de kararlaştırılan esasa riayet edilecektir”* ifadelerine yer vermiştir.⁶²

İtilaf basınının İtilaf Devletlerini tek bir blok halinde Türklere karşı birlikte hareket ettirebilmek adına Türkler aleyhine yaptıkları yayınlar karşısında Türklerin kayıtsız kalması düşünülemezdi. İsmet Paşa ve Türk heyetinin 15 Kasım çarşamba sabahı Paris’e geldiği haberini Le Temps gazetesine dayanarak veren Bordo telsizi ayrıca Paşa’nın beyanatına yer vermiştir. Buna göre hazırlanan MİUM raporunda İsmet Paşa, *“Misak-ı Milli ile muayyen olan hukukuna riayet ettirmeye azim eylemiş olan yeni Türkiye taahhüdâtına ve bilhassa Türkiye-Fransa itilafına sadıktır. Fransız mekteplerine dokunmak, Fransa’nın menafi meşrua-i ticariyesine zarar iras etmek fikrinden pek uzağız. Biz Fransa’nın teroic ve tasvip ettiği ve mezahir bulunduğu prensiplere muvafık milli ve demokrat bir hükümetiz Şarkın hala içinde bulunduğu vaziyette gaib edilen her gün müellim hadisat teolit edebilir. Artık sulhu hiç bir şeyin tehhür etmemesini arzu ve temin eylerim”* demiştir.⁶³ Böylece, Lozan öncesinde Fransa’nın Türklere karşı daha yumuşak bir tavır içine girmesi temin edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Fransa-İngiltere ittifakının Türkler lehine gevşetilmeye çalışıldığı da söylenebilir.

Ancak İngiltere Konferans öncesinde İtilaf Devletleri arasındaki bağları güçlendirmeye devam etmiştir. Şöyle ki; 15 Kasım tarihinde Bordo telsizinden verilen bilgiye göre, 15 Kasım çarşamba sabahı Büyük Britanya Hükümeti’nin Paris elçisi Lord Hardinge ile Mösyö Poincare görüşmüştür. Bu görüşmede Paris, Londra ve Roma arasında Lozan’da takip edilecek anlaşma usulü ile ilgili İngiltere’nin hazırladığı muhtıra ele alınmıştır.⁶⁴ Ayrıca, 15 Kasım tarihinde İstefani Ajansı’nın verdiği habere dayanarak hazırlanan MİUM raporunda, General Harington, hükümetinden müttefiklerle tam bir dayanışma içinde hareket etmek için emir aldığını İtilaf Devletlerinin generallerine bildirdiği ifade edilmiştir.⁶⁵ Bu arada İsmet Paşa da 15 Kasım’da Lozan’dan Paris’e gelmiş, Franklin Bouillon ve Poincare ile görüşmeler yapmıştır.⁶⁶

⁵⁹ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:8

⁶⁰ Salahi S. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.282

⁶¹ Taha Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s.89

⁶² (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:8

⁶³ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:12

⁶⁴ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:12

⁶⁵ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:13

⁶⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s.366

MİUM raporlarında Lozan Konferansı öncesiyle ilgili başka bilgilere de rastlanmaktadır. Berlin telsizinden 15 Kasım'da geçilen istihbarata Echo de Paris gazetesinin haberine göre üç kişilik delegeyle birlikte Stambolisky'nin liderliğindeki Bulgar heyeti ve Amerika Roma elçisi Child ile Cenova konsolosu ve İstanbul'da bulunan Amiral Bristol'den oluşan bir heyetle konferansa sami' sıfatıyla katılacağını bildirmiştir.⁶⁷

İsmet Paşa Lozan Konferansı'nın belirlenen tarihte toplanmaması üzerine Vakit gazetesine verdiği demeçte *"Kararlaştırılan zamanda Lozan'da olmamız barış arzusunda olduğumuzun en açık göstergesidir, bağımsızlığımız ve vatan bütünlüğümüz sağlanması şartıyla hemen antlaşma yapmaya hazırız"* demiştir.⁶⁸ İstefani Ajansı bu beyanata dayanarak, İstanbul'da Lozan Konferansı'nın sabırsızlıkla beklendiğine dair haberi 15 Kasım tarihinde vermiştir.⁶⁹

Yine İstefani Ajansı'na dayanılarak hazırlanan rapordaki Lozan Konferansı'na katılacak İngiliz heyeti delegelerinden İstanbul Fevkalade Komiseri Rumbold ve İtalyan Fevkalade Komiseri Garroni'nin Lozan Konferansı'na katılmak üzere birlikte İstanbul'dan ayrıldıkları kaydedilmiş, Garroni'nin Roma üzerinden Lozan'a gideceği vurgulanmıştır.⁷⁰ Ayrıca, Alman kamuoyunda, Lozan Konferansı'na katılacak Rus heyetinin başkanlığına önce Rakovski'nin getirileceği sonra bu görevi Çiçerin'e terk edeceği görüşünün hakim olduğu ifade edilmiştir.⁷¹

Yine MİUM raporlarında Berlin telsizinden 15 Kasım'da geçilen istihbarata Echo de Paris gazetesinin Paris kaynaklı olarak kaydedilen haberine göre Çanakkale'nin Türklere verildiği, Pazar günü de Edirne'nin teslim edileceği yazılmıştır.⁷² Bununla birlikte 15 Kasım tarihli İstefani Ajansı'na dayanılarak hazırlanan raporda, Refet Paşa'nın, General Harington'a Türk jandarmalarının badema Çanakkale'ye 15 kilometre mesafedeki muntıkada İngiliz müfrezelerini taciz etmeyeceğini vaat eylediği kaydedilmiştir.⁷³ Yine aynı kaynaktan alınan haberlere göre İstanbul'da her an tehlikeli gelişmelerin olabileceğini kaydedilmiş, ancak vaziyetin pek vahim bir manzara göstermediği bildirmiştir.⁷⁴

MİUM İstihbarat Şubesi raporlarında Hindistan ve Mısır Müslümanlarının Türkiye'deki duruma dair yaklaşımlarıyla ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. Şöyle ki; 13 Kasım'da Paris misyonu Le Temps gazetesinin verdiği bilgiye dayanarak geçtiği istihbaratta Şark ahvalinin Hindistan'ın dikkatini çekmeye devam ettiğini dile getirmiştir.⁷⁵ Ayrıca, 16 Kasım tarihli İstanbul'dan geçilen istihbaratta 6 Kasım'da Mısır'da yayınlanan El-Ahbar gazetesinin *"Türkiye'de İnkılab-ı Siyasi ve Hilafet-i İslamiye ve Saltanatı Osmaniye"* isimli baş makalesine yer verilmiştir.⁷⁶ Saltanata son verilmesi, halifeliğin geleceğine dair endişelerin söz konusu olduğu bu dönemde hem Hindistan hem de Mısır Müslümanları Türkiye'deki gelişmelerle yakından ilgilenmişlerdir.

Bu makalede, Halifenin Bağdat'ta öldürülmesini müteakip üç yıl halifelik makamının boş kaldığı kaydedilmiş, Mısır'a iltica eden Abbasilerin hilafeti burada sadece ruhani bir liderlik olarak devam ettirdiği ifade edilmiştir. Maddi kuvveti olmayan hilafetin az kalsın bir hayalden

⁶⁷ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:11

⁶⁸ *Vakit Gazetesi*, 14 Kasım 1922, s.1.

⁶⁹ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:13

⁷⁰ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:13

⁷¹ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:14

⁷² (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:11

⁷³ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:13

⁷⁴ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:13

⁷⁵ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:8; Ayrıca, Vakit gazetesinin birinci sayfasında "Hindistan Müslümanlarının Telakkisi" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Bkz. *Vakit Gazetesi*, 12 Kasım 1922, s.1.

⁷⁶ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:19

ibaret olacağı sırada Yavuz Sultan Selim'in Muhammed El-Mütevekkil Ali'den halifeliği devraldığını dile getirmiştir. *"Muhammed El-Mütevekkil Ali ise hil'at-ı hilafeti Sultan Selim'e terk ve Şerif-i Mekke-i Mükerreme dahi Haremeyn-i Şerifeyn anahtarlarını teslim etmekle Selim hilafet-i İslamiye ve saltanat-ı Osmaniye'yi nefsinde cem etti. Hutbeler hadim'ül haremeyn'üş-şerifeyn namıyla okunmağa başladı. Bu tarihten sonra hilafet iade-i kuvvet etti. Ve halife dini dünyevi saltanatı kendinde cem etti. Bütün cihanda İslam devlet-i Osmaniye'nin etrafına toplandı"*⁷⁷ ifadelerine yer verilen makalede bunun Osmanlı Devleti'nin hilafet devleti olmasından kaynaklandığı belirtilmiş, İslam'ın ruhuna ve nizam-ı aleme uygun olanın bu şekil olduğu vurgulanmıştır. Bundan sonra, Kuran-ı Kerim'de hilafetin şura ile olması gerektiğinin ifade edildiği kaydedilmiş, istibdat reddedilmiştir.⁷⁸

Makalenin devamında, Türklerin halifeliği saltanattan ayırmalarını kabul etmek istemediklerini ifade eden yazar bir devletin diğer bir devletin iç işlerine karışmasının doğru olmadığını dile getirmiştir. Sultanın Milli Mücadeleye karşı olan tavrından dolayı ondan kurtulmak isteyenlerin bu isteklerinin reddedilemeyeceğini belirten yazar Müslüman oldukları için halifelğe taalluk eden hususlarda kendilerinin de fikir beyan etme haklarının olduğunu vurgulamıştır. İslam aleminin halifeyi güçlü ve etkin bir vaziyette görmek istediklerini kaydeden yazar papalık benzeri bir yapıyı istemediklerini belirtmiştir. İsteklerinin halifenin büyük bir İslam devletinin yöneticisi olması olduğunu ifade eden yazar bunun İslam'ın ortaya çıktığı zamandan beri böyle olduğunu dile getirmiştir.⁷⁹

Bunlara ilaveten *"Halife olan zat hükümet-i diniye ve dünyeviyeyi an-ı vahidde cem ve şura mucibince hükmetmek asıldır. Ümit ederiz ki; bu sözleriniz Ankara'nın sem'i itilama vasıl olur"* ifadelerine yer verilen makalede yazar Ankara'dan halifelğe ait kanunları ehline vermelerini, halifenin kuvvet ve sükûnetini korumalarını ve hilafeti bütün Müslümanların razı olduğu şekilde devam ettirmelerini beklediklerini kaydetmiştir. Aksi halde bütün İslam dünyası için elim bir vaziyetin ortaya çıkacağını ifade eden yazar son kısımda Mustafa Kemal'e hitaben İslam alemine faydalı hizmetler eden Gazi'nin büyük bir hataya düşmeden evvel bu söylenecekleri dikkate almasını tavsiye etmiştir.⁸⁰

Mısır Müslümanlarının bu tavrı 1 Kasım tarihinde saltanatın hilafetten ayrılarak saltanata son verilmesine karşı bir eleştiri niteliğindedir. Onlara göre siyasi yetkisi olmayan halifeliğin varlığını devam ettirmesi mümkün olmadığı gibi bir anlam da ifade etmeyecektir. İstibdata karşı çıkan Mısır Müslümanları saltanat ve halifeliği üzerinde cem eden kişinin şura ile iş görmesi gerektiğini ayrıca vurgulamışlardır. Bu arada konunun Türkiye'nin iç işi olduğu yönünde gelebilecek eleştiriye karşı da hilafet meselesinin tüm Müslümanları ilgilendirdiğini dile getirmek suretiyle cevaplamışlardır.

Saltanatın kaldırılması sonrasında Sultan Vahdettin'in durumu belirsiz bir hal almıştır. Bir yandan Mustafa Kemal'le görüşmeye çalışan Sultan diğer yandan Rumbold ve Ryan ile görüşmelere başlamış, Kemalistleri Bolşevik olarak nitelemiştir.⁸¹ 10 Kasım'da General Harington'la görüşen⁸² sabık Sultan Vahdettin Mustafa Kemal Paşa ile görüşme talebinin yazılı olarak yapması yönündeki istekleri yanıtlamamıştır.⁸³ Bu arada İstanbul basınında Vahdettin'in

⁷⁷ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:19

⁷⁸ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:20

⁷⁹ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:20

⁸⁰ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:21

⁸¹ Sarıhan 1996, 806

⁸² Sarıhan 1996, 819

⁸³ Sarıhan 1996, 824,

yargılanacağı, ülkeyi terk edeceği haberleri yazılmaya başlamış⁸⁴, Vahdettin 17 Kasım'da halifeliği bıraktığına dair bir açıklama yapmadan ülkeyi terk etmiştir.⁸⁵ Bu durumda Abdülmecit Efendi'nin TBMM'ne olumlu mesajlar göndermeye başladığını müşahade etmekteyiz. Abdülmecit Efendi halife seçilmeden birkaç gün önce Jurnal muhabirine, "Ankararicalinin akıl dairesinde hareketinden eminim. Mustafa Kemal Paşa zeki bir zattır. Vatanın menfaati için mücadelede bulunuyor. Eserini tamamlamasını bekleyelim. Lisanındaki sertlik mazur görülmelidir. Bolşeviklikten korkacak bir şey yoktur. Komünistlik İslam şeriatına uygun değildir. Biz mülkiyet hakkını tasdik ve himaye ediyoruz" şeklinde bir beyanat vermiş, bu beyanat 17 Kasım tarihli İkdam gazetesinde yer almıştır.⁸⁶

MİUM raporlarında yer alan halifelikle ilgili diğer bir haber de Le Temps gazetesinin özel muhbirinin 16 Kasım tarihinde gazetesine gönderdiği mektuba dayanılarak verilmiştir. İstihbarat raporunda saltanatın halifelikten ayrılması konusu ve Abdülmecid Efendinin değerlendirmelerine yer verilmektedir. Muhabir, Abdülmecid Efendi tarafından Çamlıca'daki köşke davet edildiğini kaydettikten sonra son gelişmeler hakkındaki Abdülmecid Efendinin düşüncelerini kaydetmiştir. Şöyle ki; "Mecid Efendi anlattığına göre son vukuat ve ceryanı kemal-i samimiyetle telakki ediyor. Ve atıyyen milli hayatı tanzim edecek olan yeni kavanin-i esasiyede Türk Milletinin her ne bahasına olursa olsun i'tila hususunda ki azmini görüyor. Mecid Efendi bu azme bütün iyi vatandaşların müzaheret etmesi fikrindedir. Kendisinin emeli de Türk vatanının saadetine matûf olan bu emr-i müştereke elinden geldiği kadar çalışmaktır"⁸⁷ ifadelerinden sonra bu gelişmelerin İslam aleminde derin bir etki oluşturacağını belirtmiştir. Ancak bu noktada hilafet makamının Türkiye'de bulunmasının Müslümanların Türkiye ile irtibatlarını devam ettirmeye vesile olacağını dile getirmiştir.⁸⁸

Kazanılan zaferlerin Türk milletinin hayatta kalmayı hak eden bir millet olduğunu gösterdiğini ifade eden Abdülmecid Efendi bu sebeple geleceğe ümitle baktığını ifade etmiştir. Bundan sonra Bolşeviklik konusuna değinen Abdülmecid Efendi "Ahlak-i ictimâiye nass-ı ilâhi ile müeyyid olan usul-ü tasarruf ve dine müstenid adetler bu Bolşevik idaresinin Türkiye'de tesisine her vecihle muarızdır" demiştir. Anadolu topraklarının bu işgal döneminde çok zarar gördüğünü dile getirdikten sonra milletin gelişmesi için çok çalışmak gerektiğini vurgulamıştır. Bu tahribatı Fransa'nın kuzeyindeki durumla mukayese eden Abdülmecid Efendi imkansızlıklar sebebiyle Türkiye'deki etkinin daha derin olduğunu belirtmiştir. Beyanatının son kısmında içinde bulunulan bu zor durumdan yine milletin bütün kuvvetleri kullanılarak çıkılacağını ve Türk milletinin hak ettiği mevkie ulaşacağına ümidinin tam olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹

SONUÇ

Tarihimizin en zorlu dönemlerinden birini yaşadığımız Milli Mücadele yıllarında, insanlığın en güçlü silahı olan bilgiye en fazla ihtiyaç duyduğumuz bir süreçte istihbarat faaliyetleri büyük önemi haizdir. Farklı şekillerde ve alanlarda çalışan bu istihbarat örgütleri Milli Mücadele'nin zaferle bitmesinde büyük bir paya sahip olmuşlardır. TBMM Hükümeti İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine bağlı olarak teşkilatlanan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü de bu faaliyetlerin içinde bulunmuştur.

⁸⁴ Sarıhan 1996, 832

⁸⁵ Sarıhan 1996, 835

⁸⁶ Sarıhan 1996, 836

⁸⁷ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:6

⁸⁸ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:6-7

⁸⁹ (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:7

Roma, Zürih, Berlin, Paris ve Moskova'da şubeler açan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Trablusgarp'taki İslam komiteleri ve Hindistan Hilafet Delegasyonu'yla da temas içinde bulunmuştur. MİUM İstihbarat Şubesi ajanları *Matin*, *Echo de Paris*, *Le Petit Parisien*, *Le Temps*, *The Morning Post*, *The Observer* gazetelerinin yanı sıra İstefani Ajansı ile Berlin telsizi ve Bordo telsizinden elde edilen bilgi ve haberleri tercüme ederek Ankara'ya göndermiştir. Böylece Ankara Hükümetinin istihbarat ihtiyacı karşılandığı gibi etkili bir propaganda yapılmasına da zemin hazırlanmıştır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde ulaştığımız MİUM İstihbarat Şubesi raporları 8-16 Kasım 1922 tarihleri arasını kapsamaktadır. Bu raporlarda, Mudanya Ateşkes Antlaşması sonrası İtilaf Devletlerinin TBMM ve Türk Ordusunun hareket ve isteklerine tepkileri, sıkıyönetim ilan etme çabaları, Lozan Konferansı öncesi hazırlık aşaması ve halifelik mevzularının yanı sıra döneme ait pek çok konu hakkında bilgi verilmiştir. Gazete ve ajans haberlerinden oluşturulan bu raporların büyük bir kısmında kaynak verilmişse de bazılarında kaynak belirtilmemiştir.

Mudanya Mütarekesi ile Lozan Barış Antlaşması arasında 8-16 Kasım tarihleri arasındaki bir döneme ait bu raporlarla TBMM Hükümeti müttefiklerin hareketlerini yakından izlediği gibi Rusya, Almanya ve İslam alemi de takip etme imkanına kavuşmuştur.

İngiltere bir yandan yeni hükümetini kurma telaşı içindeyken diğer yandan Anadolu'da ortaya çıkan yeni vaziyeti kendi lehine çevirme arayışına girmiştir. Bu bağlamda Lozan Konferansı'nı geciktirmeye çalışan İngiltere aynı zamanda Fransa ve İtalya başta olmak üzere tüm müttefikleriyle birlikte Türklere karşı yekvücut olmaya çalışmaktadır. Anadolu için yaptığı planlar Milli Mücadele ile boşa çıkan İngiltere savaş meydanında kaybettiğini masa başında kazanmanın arayışı içindedir. Bu durum istihbarat raporlarında açıkça görülmektedir. Fransa ise daha önce Türklerle sulha yanaşmış olmasına rağmen İstanbul önlere gelen ve bilahare İstanbul'da yönetimi devralan TBMM Hükümeti'ne karşı menfaatlerini korumanın derdine düşmüştür. Bu bağlamda İngiltere ile birlikte hareket eden Fransa İngilizlerin yeni bir savaş başlatma arayışlarından ise uzak durmuştur.

Raporlarda saltanatın halifelikten ayrılarak saltanata son verilmesinin İslam dünyasında uyandırdığı etkiyi de görmek mümkündür. Şöyle ki; *El-Ahbar* gazetesinde çıkan baş makalede halifeliğin tarihi özetlenmiş, saltanat ve hilafet birlikte olduğu zaman etkili olur mesajı verilmiştir. Aksi halde ruhani bir yapının İslam dünyasının menfaatlerine zarar vereceği vurgulanış, Mustafa Kemal'den bu konuya dikkat etmesi istenmiştir. Yine hilafet konusunda Abdülmecid Efendinin gazetelere verdiği beyanlar da dikkat çekicidir. Vahdettin'in yargılanmasının gündeme geldiği ve halifeliği bırakmadan 17 Kasım'da ülkeyi terk ettiği kritik bir dönemde verilen bu demeçlerle Abdülmecid Efendi hem içeriye hem de dışarıya halifelik konusundaki beklentileriyle ilgili mesaj vermiştir.

Nihayetinde basit bir istihbarat çalışması olan yabancı ülke medyasının takip edilmesi ve bilgilerin düzenli bir şekilde raporlanması faaliyeti TBMM Hükümeti'nin izleyeceği politikaların belirlenmesinde önemli faydalar sağlamıştır. Bugün bile önemini kaybetmeyen bu alanda unutulmaması gereken en önemli husus yabancı devletlerin yayınladıkları yalan ve yanlış haberlerle kendi menfaatleri doğrultusunda bir yönlendirme yapabilecekleri gerçeğidir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.10, Yer Kodu: 202.379.9, Belge No:2-21.

II. Süreli Yayınlar

Richmond Times-Dispatch Gazetesi

Vakit Gazetesi

III. Kitaplar

- AKYOL Taha(2014). Bilinmeyen Lozan, İstanbul: Doğan Kitap.
- BALCIOĞLU Mustafa (2001). Teşkilat- Mahsusa'dan Cumhuriyete, Ankara: Nobel Yayınları.
- BOZDAĞ İsmet (1995). Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, İstanbul: Pınar Yayınları.
- İSKİT Server S. (1939). Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, İstanbul: Devlet Basımevi.
- İYİAT Bora (2010). Türk Derin Devleti, İstanbul: Kripto Yayınları.
- KARAN Kaya (2008). Türk İstihbarat Tarihi, İstanbul: Truva Yayınları.
- KOCATÜRK Utkan (2000). Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, Ankara: TTK Yayınları.
- ÖZDAĞ Ümit (2008). İstihbarat Teorisi, Ankara: Kripto.
- ÖZKAN Tuncay (1996). Bir Gizli Servisin Tarihi, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- PEHLİVANLI Hamit (1992). Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Polis Teşkilatı, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- PEHLİVANLI Hamit (1992). Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- SARIHAN Zeki (1996). Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt 4, Ankara: TTK Yayınları.
- SATAN Ali (2013). Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- SONYEL Salahi R. (2014). Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası, Ankara: TTK Yayınları.
- SONYEL Salahi R. (2013). Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara: TTK Yayınları.
- TANSEL Selahattin (1991). Mondros'tan Mudanya'ya, C:4, İstanbul: MEB Yayınları.
- TETİK Ahmet (2014). Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi, Cilt:1 1914-1916, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi Özet Tarihi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2001.
- YURTSEVER Serdar (2013). Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri, Ankara: ATAM Yayınları.

IV. Makaleler

- AYSAL Necdet (2007). "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S:40, Kasım, s.523-543.
- BAKIR Abdülhalik (2003). "Emeviler ve Abbasiler Devrinde İstihbarat (Haber Alma ve Casusluk)", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C:1, S:2, Elazığ, s.5-24.
- BAKIR Abdülhalik (2003), "Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Devrinde Haber Alma ve Casusluk Faaliyetleri", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C:1, S:1, Elazığ, s.7-34.
- EROĞLU Haldun (2003). "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C:22, S:34, Ankara, s.11-33.
- HAYDAROĞLU İlknur (1995). "II. Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatı Hakkında Bir Risale", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C:17, S:28, Ankara, s.109-133
- ÖZÇELİK Mücahit (2013). "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ed. Şakir Batmaz-Serdar Sakin, Not Yayınları, Kayseri, s.171-179.

V. Tezler

- SARICIK Murat (2001). Hz. Peygamber Devri'nde İstihbarat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.